

ODGOVORNOST MEDIJA ZA ZLOČINE
THE CRIMINAL RESPONSIBILITY OF MEDIA

Sažetak

U bivšoj Jugoslaviji su mediji, ili sredstva javnog informiranja kako su nazivani, smatrani jednim od najznačajnijih resursa kojima se propagirao oružani rasplet disolucije Socijalističke federativne republike Jugoslavije. Mediji su bili i aktivni učesnici u ovim događanjima, jer su nerijetko podsticali ili izazivali mnoga kršenja ljudskih prava, zločine protiv čovječnosti i međunarodnog prava, ali i zvjerstva koja su se dogodila na ovim područjima, a koja su kulminirala zločinačkom nakanom genocidom. Najčešće je to ispoljavano govorom mržnje koji se može tretirati kao jedan od oblika progona određene grupe osoba. Na osnovu toga medijski djelatnici podliježu krivičnoj odgovornosti u okviru udruženog zločinačkog poduhvata koji predstavlja institute međunarodnog običajnog prava prihvaćenog ratificiranjem međunarodnih ugovora. Uporište za to se nalazi u međunarodnim dokumentima, ali i nacionalnom zakonodavstvu, kojim se propisuje zabrana ratne propaganda kao oblika progona određene grupe osoba.

Ključne riječi: mediji, politika, propaganda, zločin

Summary

In the former Socialist Federative Republic of Yugoslavia, media had been considered as one of the most significant means for promoting the violent dissolving process outcome of something formerly known as the Socialist Federative republic of Yugoslavia. Media were also active participants in these events, by instigating or causing many human rights violations, crimes against humanity, even atrocities committed in these regions culminating in the criminal intent –genocide. It was manifested most often through the hate speech that can be treated as a mean of oppressing a certain group of people. On this basis media workres are subjected to the criminal responsibility within the joined criminal enterprise representing the intitutions of the international

custom law that are accepted by international agreements' ratification. This claim's founding is found in the international documents and even within the national legislations, which are prohibiting the war propaganda as a mean of oppressing a certain group of people.

Key words: *media, propaganda, crime*

Mogućnosti krivične odgovornosti zloupotrebe medija

Politika se kroz masovne medije može posredovati na različite načine. Odabir je diktiran određenim sociološkim kretanjima, ali je nerijetko ovisan i o dnevno-političkim potrebama. Akteri političkog djelovanja se oslanjaju na raznovrsne resurse moći među kojima mediji zauzimaju ključni položaj. U vanrednim društvenim situacijama, kao što je rat, mediji postaju instrument (zlo)upotrebe od politike koja je zbiljski kreator društvenih konstelacija. Analizom socioloških kretanja s konca dvadesetog stoljeća uočavamo da su mediji preuzeli na sebe posao kojim je trebalo predstaviti „neprijateljem“ nekoga s kim se dijelilo pedeset godina bratstva, jedinstva, ravnopravnosti, jednakosti... Trebalo je osmisliti ambijent u kojem su izvršene pripreme za uobličavanje bezlične mase i njeno pretvaranje u ubilačku mašineriju, pokrenutu na izvršenje stravičnih zločina koji će kulminirati *genocidom* – zločinačkom nakanom da se cijeli jedan narod potare i unište tragovi njegovog bivstvovanja na ovim područjima. Zahtijevalo je to značajnu ideološku pripremu čija je realizacija najlakše ostvarena masovnim medijima. Sredstva informiranja preplavljena su govorom mržnje koji je, u neku ruku, predstavlja obavezan smjer ka zločinu mržnje. *Zločin iz mržnje* je pojam koji određuje krivično djelo koje je izvršeno iz mržnje prema nekoj osobi ili grupi osoba, zbog njegove pripadnosti određenoj rasi, vjeri, naciji, zbog boje kože, spola, seksualne orijentacije, jezika, zdravstvenog statusa, godina, socijalnog porijekla ili nekih drugih osobina. Ovdje je, prije svega, riječ o motivu da se neko krivično djelo počini iz mržnje spram osnovnih svojstava žrtve. U konkretnom slučaju, nametanje motiva vrše političke elite, najčešće kroz patriotizam kao poželjno i jedino prihvatljivo ponašanje. Istovremeno, obični čovjek čin patriotizma doživljava kao odbranu sopstvene nacije od drugih. Oni koji promišljaju na drugi način, osim nametnutog patriotskog, proglašavaju se i doživljavaju izdajnicima.

Govor mržnje i njegova pojava, odnosno, korištenje u medijima se najčešće povezuje sa rasnom (čitaj: rasna, nacionalna, religijska, spolna...) netrpeljivosti. Riječ je, zapravo, o rasizmu, ali i svim drugim oblicima diskriminacije koji se manifestuju kroz medijsku komunikaciju, ali se redovito susrećemo s

njima i u svakodnevnom životu. Ujedno, ovi termini se dovode u vezu i sa osnovnim ljudskim pravima, među kojima, svakako, na prvo mjesto stavljamo slobodu izražavanja kao temeljnu vrijednost svakog demokratskog društva. Demokratsko društvo za pretpostavku ima primjenu međunarodnih dokumenata kojima se garantiraju ljudske slobode, te prilagođavanje zakonodavne prakse svakog pojedinačnog društva međunarodno uspostavljenim normama, koje se, u većoj ili manjoj mjeri, uzimaju obavezujućim. Međunarodnim dokumentima, kojima se tretiraju ljudska prava i slobode, istovremeno se tretira i potreba borbe protiv rasizma, rasne, ali i svake druge diskriminacije, koje su, opet, usko povezane sa govorom mržnje. Naime, govor mržnje se najčešće i koristi kao oruđe kojim se potiče, opravdava, podstiče i veliča diskriminacije po bilo kom, već spomenutom, osnovu. Njime se, ponajprije, mobilizira visok stupanj emocija. Najčešće je riječ o naglašeno negativnim emocijama koje se koriste kako bi se privoljelo na diskriminaciju, progon, ili pak, istrebljenje. Formulacijama, koje se koriste u tu svrhu, poentira se na realne ili predrasudom određene osobine, koje se pojedincu pripisuju uz samu činjenicu njegovoga pripadanja određenom kolektivu¹.

Šta se, zapravo, može uvesti pod *govor mržnje*? Jedan od najznačajnijih lingvista sa prostora bivše SFRJ, Bugarski, definira govor mržnje kao “sveobuhvatan naziv za verbalnu ekspresiju mržnje, šovinizma, ksenofobije, rasizma i drugih negativnih osjećanja”². On smatra da je to moćno sredstvo javnog izražavanja “sa ciljem da identificira, demonizira, po mogućnosti razori, neke etničke, nacionalne, rasne, konfesionalne, socijalne i političke grupe što u ratnim uslovima može biti kao najava fizičke likvidacije”³. Poruka koja se šalje ovakvim načinom izražavanja manifestira se kroz: stvaranje prezira prema određenom licu/grupi, stvaranje negativnog stereotipa prema određenom licu/grupi, podsticanje diskriminacije i neprijateljstva, osudu okoline prema određenom licu/grupi, izazivanje osjećanja nesigurnosti i straha kod određenog lica/grupe, upućivanje prijetnji određenom licu/grupi, podsticanje i izazivanje nasilje prema određenom licu/grupi... To u svojoj suštini najčešće nema jednostavno omalovažavanje, nego služi kao temelj za neku buduću akciju protiv te skupine. Međunarodnim dokumentima je zabranjena ratna propaganda kao oblik diskriminacije. Uporište za to imamo i u Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida⁴, kao

¹ Pri tome treba raditi distinkciju između ‘pripadnosti kolektivu’ i ‘članstvu u kolektivu’. Naime, ‘pripadnost’ je zadana sama po sebi – rođenjem (rasa, nacija, religija/više-manje/), dok je ‘članstvo’ određeno dobrovoljnim pristupanjem određenom kolektivitetu.

² Bugarski, Ranko: *Lica jezika*, Beograd, 2001, str. 117.

³ Isto.

⁴ Član 3.

Kažnjiva su sljedeća djela:

i u Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima⁵ kojim se propisuje zabrana ratne propagande. Također, članom 26 se svim ljudima garantira jednaka zakonska zaštita od diskriminacije. Međutim, postavlja se pitanje gdje ratna propaganda započinje u odnosu na slobodu izražavanja?

Suđenja za zločine počinjene u zemljama nastalim raspadom bivše Jugoslavije traju već drugu deceniju, kako na lokalnim sudovima, tako i pred Međunarodnim sudom u Hagu. I pored toga što je u nizu optužnica, presuda, izjava eksperata, ali i svjedoka spominjana uloga koju su pojedini mediji imali tokom rata, do sada među optuženima nije bio nijedan novinar ili urednik kojemu se na teret stavlja zloupotreba medija. Uloga medija u širenju nacionalizma i mržnje u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini još nije sudski utvrđena i pitanje je da li će ikada i biti, ali je niz procesa vođeno pred različitim sudovima na kojima se govorilo o medijima i onom što su uradili. Međutim, još uvijek nije postavljeno pitanje i njihove odgovornosti, odnosno odgovornosti uredničkog kadra koji je usmjeravao takva javna djelovanja. Da su kroz medije mnogi pozvani na rat ili dovedeni u emotivno stanje straha i mržnje koji su ih nagnali da se odluče na borbu, ali i na činjenje zločina, svjedočili su eksperti⁶ u nekim procesima vođenim pred Haškim tribunalom. Iako niti jedan novinar ili urednik sa prostora bivše Jugoslavije do sada nije procesuiran, sudski spisi čuvaju pokazatelje i dokaze o njihovoj ulozi tokom ratova u regionu, ali i njihovu povezanost sa politikom toga vremena.

Da su mediji imali značajnu ulogu u projiciranju zločina potvrđuje i optužnica podignuta protiv srpskog vođe Slobodana Miloševića, a koja, između ostalih, sadrži i tačku kojom se okrivljuje za zloupotrebu propagande. U izmijenjenoj optužnici od 22. novembra 2002. godine u tački 25 stoji:

-
- a) genocid;
 - b) planiranje izvršenja genocida;
 - c) neposredno i **javno podsticanje na vršenje genocida**;
 - d) pokušaj genocida;
 - e) saučesništvo u genocidu“. Izvor: www.bh-hchr.org (naglašavanje M. A. H.)

⁵ Član 20.

1. Svako **propagiranje rata je zakonom zabranjeno**.
2. Svaki **poziv na nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju koji predstavlja podsticanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje**, zakonom je zabranjeno.“ [Izvor: www.bh-hchr.org] (naglašavanje M. A. H.)

⁶ Mazowiecki, Tadeusz: *Specijalni izvještaj o medijima E/CN.4/1995/54 od 13. decembra 1994.* i *Uništavanje kulturnog naslijeđa - Izvještaj broj A/47/666-S/24809 od 17. novembra 1992*; Renaud de La Brosse, *Politička propaganda i projekt "Svi Srbi u jednoj državi": posledice instrumentalizacije medija za ultranacionalističke svrhe.*

”Slobodan MILOŠEVIĆ,

(...)

g) **Kontrolisao je, manipulisao** ili se na drugi način služio **državnim sredstvima javnog informisanja** u Srbiji za **širenje preuveličanih i neistinitih poruka** o nacionalno motivisanim napadima bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata na srpski narod, kako bi se među Srbima koji žive u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini stvorila atmosfera straha i mržnje, koja je doprinijela prisilnom uklanjanju većine nesrba, prije svega bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata, iz velikih dijelova teritorije Bosne i Hercegovine.“⁷ (naglašavanje M. A. H.)

Međunarodni krivični sud za zločine počinjene na području bivše Jugoslavije i u nekim drugim optužnicama i presudama navodi podsticanje na izvršenje kaznenog djela kao oblik individualne krivične odgovornosti. Međutim, haško tužiteljstvo se nije odlučilo za krivični progon bilo kojeg novinara, urednika ili medijskog uposlenika, ali jeste koristilo ovaj oblik individualne krivične odgovornosti protiv odgovornih političkih rukovodilaca koji su optuženi, a neki od njih i osuđeni zbog podsticanja drugih na činjenje ratnih zločina. U optužnici koju je Haški tribunal podigao protiv Radovana Karadžića stoji:

“14. Radovan KARADŽIĆ

(...)

(c) **širenjem, podsticanjem i/ili omogućavanjem širenja propagande** među bosanskim Srbima, u namjeri da se u njima **izazove strah i mržnja** prema bosanskim Muslimanima i bosanskim Hrvatima ili da se na drugi način osigura njihova podrška i učešće u postizanju cilja udruženog zločinačkog poduhvata, između ostalog:

□ da bosanskim Srbima **prijeti opasnost od ugnjetavanja, pa i genocida**, od strane bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata; i

□ da su područja na kojima žive bosanski Muslimani i bosanski Hrvati zemlja bosanskih Srba...”⁸ (naglašavanje M. A. H.)

⁷ MEĐUNARODNI KRIVIČNI SUD ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU (u daljnjem tekstu: ICTY), predmet br. IT-02-54-T, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, IZMIJENJENA OPTUŽNICA 22. novembra 2002, Hag (Holandija) – u potpisu tužilac Carla Del Ponte, izvor: <http://www.un.org/icty/bhs/frames/cases.htm>.

⁸ ICTY, predmet br. IT-95-5/18-PT, TUŽILAC PROTIV RADOVANA KARADŽIĆA, IZMIJENJENA OPTUŽNICA 27. februara 2009, Hag (Holandija) – u potpisu tužilac Serge Brammer-tz, izvor: <http://www.un.org/icty/bhs/frames/cases.htm>.

Veza između medija i politike spominje se i u drugim haškim optužnicama. Tako u optužnici Haškog tribunala protiv Momčila Krajišnika i Biljane Plavšić stoji:

“8. **Momčilo KRAJIŠNIK i Biljana PLAVŠIĆ** su, djelujući kao pojedinci ili putem svojih saradničkih odnosa sa drugima, svojih položaja i članstava navedenih niže u paragrafima 12 i 13, te u dogovoru s drugim članovima udruženog zločinačkog poduhvata, na sljedeći način učestvovali u udruženom zločinačkom poduhvatu:

(...)

c. podržavanjem, podsticanjem, omogućavanjem ili učešćem u širenju informacija bosanskim Srbima da im prijete opasnost ugnjetavanja od strane bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata, da su teritorije na kojima žive bosanski Muslimani i bosanski Hrvati zemlja bosanskih Srba, ili informacija čija je svrha bila da na neki drugi način bosanskim Srbima usade strah i mržnju prema bosanskim Muslimanima i bosanskim Hrvatima ili osiguraju njihovu podršku i učešće u postizanju ciljeva udruženog zločinačkog poduhvata...”⁹

U Presudi po istom predmetu stoji dokazana krivnja Momčila Krajišnika da je:

“7. (...) Kontrolom gore navedenih institucija, optuženi je, prema navodima Optužnice, takođe **podržavao, podsticao, omogućavao ili učestvovao u širenju propagande i usađivanju straha i mržnje prema bosanskim Muslimanima i bosanskim Hrvatima**, a, prema navodima Optužnice, učestvovao je i u **širenju obmanjujućih informacija** o zločinima izvršenim od strane bosanskih Srba u javnosti, kao i međunarodnoj zajednici i nevladinim organizacijama (...)

1097. (...) Vlasti bosanskih Srba su pokušale da svijetu **predoče lažne informacije o zločinima** vezanim za prisilno premještanje, kao kad su, na primjer, u jednom **saopštenju za štampu opovrgle da je na Grbavici vršeno ‘etničko čišćenje’**, ustvrdivši da se radilo o nekim grupama koje su postupale samovoljno. U oktobru 1992., Biljana Plavšić je ponovo negirala da je na Grbavici izvršeno etničko čišćenje, izjavivši eufemistički da je “[i]stina da su Muslimani u mogućnosti da slobodno napuste predgrađe, u pratnji i pod zaštitom” VRSa. (...)

⁹ ICTY, Predmet br. IT-00-39 & 40-PT, TUŽILAC PROTIV MOMČILA KRAJIŠNIKA I BILJANE PLAVŠIĆ, IZMIJENJENA KONSOLIDOVANA OPTUŽNICA 7. mart 2002. Hag (Holandija) – u potpisu tužilac Carla Del Ponte, Izvor: <http://www.un.org/icty/bhs/frames/cases.htm>

1121. (...) (k) učešćem, podržavanjem ili omogućavanjem pokušaja da se predstavnicima međunarodne zajednice, nevladinih organizacija i **javnosti uskrate tačne ili dostave pogrešne informacije o zločinima nad bosanskim Muslimanima, bosanskim Hrvatima ili drugim nesrbima** u Bosni i Hercegovini i o ulozi koju su u tim zločinima odigrale snage bosanskih Srba.

Gornji navod je dokazan.”¹⁰ (naglašavanje M. A. H.)

Koliki su značaj mediji imali u pripremi i izvođenju agresije na Bosnu i Hercegovinu potvrđuje i optužnica Haškog tribunala protiv Jadranka Prlića, Brune Stojića, Slobodana Praljka, Milivoja Petkovića, Valentina Ćorića, i Berislava Pušića:

“26. Nakon osnivanja Herceg-Bosne u novembru 1991., a posebno od maja 1992. nadalje, rukovodstvo Herceg-Bosne/HVO-a (uključujući optužene i druge čelnike i učesnike udruženog zločinačkog poduhvata) se angažovalo na trajnim i koordiniranim naporima da ostvari dominaciju i ‘kroatizira’ opštine za koje je tvrdilo da predstavljaju dio Herceg-Bosne, pri čemu su progon i diskriminacija usmjereni protiv bosanskih Muslimana sve više rasli. HVO je preuzeo kontrolu nad mnogim opštinskim organima vlasti i službama, smijenivši ili potisnuvši u drugi plan lokalne čelnike bosanskih Muslimana. Organi vlasti i snage Herceg-Bosne/HVO-a **preuzeli su kontrolu nad medijima i nametnuli hrvatske ideje i propagandu**. Uvedeni su hrvatski simboli i valuta, a u škole su uvedeni hrvatski nastavni program i ‘hrvatski jezik’. Mnogi bosanski Muslimani su smijenjeni s položaja u organima vlasti i privatnim firmama, humanitarna pomoć je kontrolisana i dijeljena na štetu Muslimana, a Muslimani su, uopšteno govoreći, sve više maltretirani...”¹¹ (naglašavanje M. A. H.)

I pored toga što su mediji često tretirani na suđenjima u Hagu, niti jedna optužnica koja bi tretirala „odgovorno“ novinarstvo nije pokrenuta. Tužilaštvo u Hagu tvrdi da ne postoje dovoljni dokazi o ulozi medija kako bi se protiv nekih od njih mogle pokrenuti i konkretne optužnice, za razliku od onih u Nirnbergu,¹²

¹⁰ ICTY, predmet br. **IT-00-39-T**, TUŽILAC PROTIV **MOMČILA KRAJIŠNIKA**, PRESUDA, 27. septembar 2006, Hag (Holandija) – u potpisu sudije: **Alphons Orié, Joaquín Martín Canivell, Claude Hanoteau**, izvor: <http://www.un.org/icty/bhs/frames/cases.htm>.

¹¹ ICTY, predmet br. **IT-04-74-T**, TUŽILAC PROTIV **JADRANKA PRLIĆA, BRUNE STOJIĆA, SLOBODANA PRALJKA, MILIVOJA PETKOVIĆA, VALENTINA ĆORIĆA, i BERISLAVA PUŠIĆA**, IZMIJENJENA KONSOLIDOVANA OPTUŽNICA 11. juna 2008, Hag (Holandija) – u potpisu Serge Brammertz, Izvor: <http://www.un.org/icty/bhs/frames/cases.htm>.

¹² **Juliusu Streicheru** (nacistički političar i antisemitski propagandist; 1919. osniva *De-*

ili, pak, koje je pokrenuo Tribunal za Ruandu¹³. Za ratni zločin počinjen putem medija izrečeno je nekoliko presuda koje se temelje na činjenicama da su pu-

utschsozialistische Partei, otvorenu antisemitsku organizaciju; 1921. pokreće *Deutscher Volkswille*, kao službeno glasilo stranke; 20. aprila 1923. Izišao je iz tiska prvi broj časopisa *Der Stürmer* ("Jurišnik"); uhvaćen je 23. maja 1945. i osuđen za progone, kao zločin protiv čovječnosti za njegovo podstrekavanje na ubojstva i istrebljenje na smrt vješanjem). **Hans Fritzsche** (popularni radijski komentator kojemu je na procesu u Nürnbergu suđeno umjesto pokojnog Goebbelsa kao viši zvaničnik Ministarstva narodnog prosvjetljenja i propagande, te šef Odjeljenja za Radio ovog Ministarstva; optužen je za poticanje na izvršenje ratnih zločina; oslobođen je optužbi. Jedan od tri nacističke figure koje su oslobođene na sudu. Na denacifikacijskim sudovima od Okružnog suda I u Nürnbergu osuđen je na 9 godina prisilnog rada zbog njegovog sudjelovanja kao jednog od najutjecajnijih i najodgovornijih osoba nacističkog režima i jednog od intelektualnih utemeljitelja sistema). **Otto Dietrich** je bio naci-propagandist i šef Odjela za štampu III Rajha i državni sekretar Ministarstva za obavještavanje i propagandu. Zbog svoje antisemitske propagande i podstrekavanja, Vojni sud Sjedinjenih Država, ustanovljen pod kontrolom Zajedničkog kontrolnog zakona br. 10, osudio ga je za zločine protiv čovječnosti.

[Izvor: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/Streicher.html>; http://en.wikipedia.org/wiki/Julius_Streicher http://en.wikipedia.org/wiki/Otto_Dietrich; http://en.wikipedia.org/wiki/Hans_Fritzsche].

- ¹³ Međunarodni kazneni sud za Ruandu, u svom dosadašnjem radu, procesuirao je nekoliko predmeta koji se odnose na novinara, urednika i vlasnika medija pri Radio Television Libre des Mille Collines ("RTL"), koji su optuženi da su djelujući kao medijski djelatnici pozivali na istrebljenje pripadnika plemena Tutsi, te da su u svojim medijskim izvještajima javno publicirali spiskove imena Tutsi obitelji, te pozivali na njihovo ubojstvo. Također, optuženima se stavlja na teret da su javno objavljivali lokacije na koje su se sklonile pojedine izbjeglice, te pozivali na njihov pronalazak i uništenje. Proces se vodi i protiv nekadašnjeg glavnog urednika novinskog izdanja pod nazivom *Kangura* zbog pozivanja na neprijateljstvo, međuplemensku mržnju i istrebljenje. Riječ je o sljedećim predmetima: **Ferdinand Nahimana** (ICTR-99-52-T) (bio je profesor historije, te direktor Ureda za informiranje Ruande, suosnivač *RTL*Ma, nakon bijega u Burundi, uhvaćen je 26. marta 1996 u Kamerunu, osuđen krivim za genocid, saučesništvo u genocide, podsticanje na vršenje genocida, te na zločine protiv čovječnosti, na doživotnu kaznu koja je 16. januara 2007. godine preinačena u kaznu od 30 godina zatvora); **Jean-Bosco Barayagwiza** (ICTR 99-52-T) (suosnivač i član Odbora *RTL*Ma za vrijeme počinjenog genocida u Ruandi 1994. godine, osuđen je na kaznu zatvora od 35 godina); **Hassan Ngeze** (ICTR 99-52-T) (novinar, osnivač i glavni urednik novina *Kangura*, suvlasnik *RTL*Ma koji je predstavljao elektronsku verziju *Kanguro* novina, osuđen je za djela torture, masovnog silovanja i ubojstava, uhvaćen je u Keniji 18. jula 1997. godine, izrečenu kazna doživotnog zatvora mu je Žalbeno vijeće preinačilo na 35 godina); **George Henri Ruggiu** (ICTR-97-32) (bio je novinar na radiju *RTML* u periodu od 06. 01. 1994. pa do 14. 07. 1994. godine, podsticao je na zlodjela protiv Tutsija; osuđen na 12 godina zatvora nakon što je uhvaćen od kenijske policije zbog direktnog javnog podsticanja na činjenje genocida i zločine protiv čovječnosti, ubistva). [Izvor: <http://www.rwandainitiative.ca/resources/pdfs/judgment.pdf>].

tem medija isprovocirane ratne operacije koje su imale pokolje kao direktne posljedice.

Iskorak naprijed napravilo je Nezavisno udruženje novinara Srbije (NUNS), odnosno njegov Izvršni odbor, koji 8. jula 2009. godine podnosi krivičnu prijavu protiv nekih medija i novinara koji su provodili ratnohuškačku propaganda. Prozvani su: *RTV Beograd*, *RTV Novi Sad*, te dnevni listovi *Politika*, *Večernje novosti*, koji se “smatraju suodgovornim za ratna dešavanja na prostoru bivše Jugoslavije koja su dovela do ogromnih materijalnih gubitaka i ljudskih žrtava i najstrašnijih ratnih zločina.”¹⁴ Medijsko manipuliranje je doprinijelo širenju nacionalne i vjerske mržnje, te je na taj način preraslo u otvoreno podsticanje diskriminacije i neprijateljstva čime su stvorene psihološke pretpostavke za najbrutalnije ratno nasilje i zločine koji će izrasti u genocid. Naime, „Izvršni odbor Nezavisnog udruženja novinara Srbije smatra da su pojedini mediji u Srbiji, krajem 80-ih i početkom devedesetih godina 20. veka, tokom raspada SFRJ, prvo znatno doprineli rastu međunacionalnih netrpeljivosti i mržnje a zatim se i direktno stavili u službu ratne propagande.”¹⁵ U krivičnoj prijavi se navode razlozi njenog pokretanja: “Smatramo da su, pre izbijanja oružanih sukoba na prostoru bivše Jugoslavije, na tom istom prostoru, u medijima, govorom mržnje i širenjem lažnih informacija vršene političko-propagandne pripreme da se u javnosti stvori uverenje o opravdanosti oružanog sukoba i, u njemu, grubog kršenja normi međunarodnog humanitarnog prava. Smatramo, takođe, da su to bili pravno nedozvoljeni oblici propagande i da su, samim tim, predstavljali krivična dela...”¹⁶ Dalje se u obrazloženju navodi kako su u tim aktivnostima učešće uzimala pojedina odgovorna lica i novinari navedenih medija u Srbiji i na taj se način aktivno stavili u službu režima, te sa pojačanim intenzitetom nastavili svoje aktivnosti na podsticanju i širenju međunacionalne i vjerske mržnje na prostorima bivše Jugoslavije u periodu 1991. do 1999. godine. Pri tome se u izvještajima o oružanim sukobima svjesno šalju, obrađuju i objavljuju polulažne i lažne informacije o navodnim stravičnim zločinima pripadnika „druge“ strane. Naglašava se da su brojni zločini prema civilima (kao što su: ubistva, mučenja, nečovječna postupanja, povrede tjelesnog integriteta, zastrašivanja, teror, raseljavanje ili preseljavanje civilnog stanovništva, razaranje većih i manjih naselja, protivzakonita zatvaranja, pljačka imovine stanovništva, zatim ubistva, mučenja i nečovječna postupanja prema ranjenicima, bolesnicima i ratnim zarobljenicima i dr.) dobrim dijelom proizašla kao rezultat medijske manipulacije navedenih sredstava informiranja.

¹⁴ <http://www.nuns.org.yu/aktivnosti/view.jsp?articleId=10968>.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Isto.

Historičarka Radina Vučetić i prof. Aljoša Mimica izvršili su cjelovitu analizu *Politikine* rubrike *Odjeci i reagovanja* (objavljivanu u periodu juli 1987. – mart 1991), te je publikovali u izdanju Fonda za humanitarno pravo. „Preko te rubrike lansirani su svi stereotipi koji su Srbe u celoj Jugoslaviji pripremili za ono što će doći 1991, na tezi da su ugroženi od novog genocida. Potpisnici tekstova u toj rubrici bili su brojni akademici, novinari i druge javne ličnosti. Istovremeno, na stranicama ‘Politike’ oglašavali su se akademici (Ćosić, Tadić, Marković, Ivić, Krestić i drugi). Oni su se uvek javljali u ključnim trenucima, kada je trebalo objasniti da je Srbija žrtva zavere, da se u Sloveniji i Hrvatskoj desila kontrarevolucija, da Srbima u Hrvatskoj i Bosni pretil genocid, da Srbi, Hrvati i Bosanci ne mogu zajedno i slično.”¹⁷ U rubrici je objavljeno preko četiri hiljade pisama čitalaca, među kojima je dobar broj falsifikovanih, a koji su uspostavili obrazac srpskog nacionalizma. Na taj način je javno mnijenje Srbije i Jugoslavije bilo sistematski pripremano za buduću dirigovanu dekonstrukciju zemlje, ali i za krvave zločinačke pirove koji će uslijediti. Cilj je bio očigledan i nije ga bilo teško prepoznati. Najprije je trebalo probuditi nepovjerenje prema drugom, zatim proizvesti strah, a onda podstaknuti mržnju.

U obrazloženju krivične prijave NUNS-a navode se primjeri zloupotrebe medija koja je najčešće zasnovana na iznošenju neistina i konstruiranju laži. Ovakvim načinom izvještavanja i širenja neistine rasplamsava se osjećaj straha, ali i mržnje.

Krivični zakon Bosne i Hercegovine, također, predviđa kazneno procesuiranje podsticanja izvršenja ratnih zločina, zločina protiv čovječnosti i genocida putem medija. Naime, u zakonu Bosne i Hercegovine, glava sedamnaesta, krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, stoji:

“(...) Organiziranje grupe ljudi i **podstrekavanje** na učinjenje krivičnih djela genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina

(...)

Član 176.

(1) **Ko organizira grupu ljudi radi učinjenja krivičnih djela** iz člana 171. (Genocid), 172. (Zločini protiv čovječnosti), 173. (Ratni zločin protiv civilnog stanovništva), 174. (Ratni zločin protiv ranjenika i bolesnika) i 175. (Ratni zločin protiv ratnih zarobljenika) ovog zakona, kaznit će se kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.

¹⁷ Isto.

(...)

(4) **Ko poziva ili podstrekava na učinjenje krivičnih djela** iz člana 171. do 175. ovog zakona, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.”¹⁸ (naglašavanje M. A. H.)

Na osnovu ovoga člana Krivičnog zakona medijski djelatnici, angažirani na podsticanju na zločine protiv čovječnosti i međunarodnog prava mogli bi biti procesuirani kao suizvršitelji kroz direktno podsticanje izvršenja ovakvih krivičnih djela ukoliko se dokaže njihova uloga u ovom lancu jer je onaj ko podstrekava izvršenje određenog kaznenog djela zakonski odgovoran jednako kao da ga je i sam počinio. Novinari mogu odgovarati i u okviru udruženog zločinačkog poduhvata koji predstavlja institute međunarodnog običajnog prava prihvaćenog ratificiranjem međunarodnih ugovora. Dakle, govor mržnje se može uzeti kao oblik progona određene grupe osoba jer je veliki broj osoba ovakvu vrstu govora prenošenog medijima doživljavalo kao progon sebe i grupe kojoj pripada. Novinari, urednici i vlasnici medija koji su korišteni kao oružje u ratu podliježu kaznenoj odgovornosti. Uporište za to imamo, kako u Međunarodnim dokumentima, tako i u nacionalnom zakonodavstvu kojim se propisuje zabrana ratne propagande.

Zaključak

Statutima *ad hoc* Međunarodnih kaznenih sudova za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) i Ruandu (MKSR), te Statutom stalnog Međunarodnog kaznenog suda (MKS) predviđa se zakonsko kažnjavanje poticanja – uključujući i verbalnog, na neki od zločina nad kojima sudovi imaju nadležnost. Tako se u članu 4 Statuta MKSJ-a kaznenim djelom smatra “direktno i javno poticanje na djelo genocida”, dok Statut MKS-a individualnom kaznenom odgovornošću smatra svako “naređivanje, olakšavanje, nagovaranje ili poticanje na (takav) zločin koji se je dogodio ili je bio planiran” (član 25). Članom 2 Statuta suda za Ruandu kaznenim djelom smatra se i svako “direktno i javno pozivanje na genocid”. Evropski sud za ljudska prava u Strasbourgu, također, može na osnovu zabrane diskriminacije u Evropskoj povelji za ljudska prava, procesuirati “govor mržnje” kao oblik rasne diskriminacije.

Činjenica da su vladajući državnici u periodu 1992–1995. jedini bili nadležni da imenuju odgovorne ljude u državnim medijima još je jedan argument koji govori u prilog tvrdnji kako je postojala politička propaganda i da je zva-

¹⁸ Kazneni zakon Bosne i Hercegovine: http://www.anti-trafficking.gov.ba/fajlovi/Kazneni_zakon_BH.pdf.

nična politika stajala iza govora mržnje. Krivicu za postojanje govora mržnje nose političari, ali je odgovornost njegove upotrebe na novinarima. Nažalost, mnogi od njih rade i danas u medijima. Neki od njih su danas političari, neki imaju druge oblike profesionalnog angažmana, ali je većina još uvijek u mogućnosti da se koriste riječima kao sredstvom širenja mržnje.

Zaključimo da mediji razvojem svojih profesionalnih standarda, te ekonomske i političke neovisnosti trebaju onemogućiti da budu pretvoreni u puka propagandna sredstva koja će služiti za podsticanje nasilja i mržnje. Na taj način će i medijski uposlenici zaštititi sebe od kaznenog progona, ali i odbrane časti svoje profesije.

Najveći broj međunarodnih konvencija nastalo je kao posljedica traumatičnih i stravičnih iskustava koje je iskusilo čovječanstvo, u pokušajima da se zaštititi od takvih opasnosti u budućnosti. Za očekivati je da će poučeni tragičnim iskustvom zloupotrebe medija prilikom činjenja zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava rezultirati donošenjem regulative kojom bi se striktno definirao rad i upotreba medija, te onemogućila njihova zloupotreba u oružanim, odnosno, ratnim sukobima. Nerealno je očekivati da svi novinari, odnosno medijski djelatnici, koji su učestvovali u crnoj propagandi koncem dvadesetog stoljeća odgovaraju pred sudom, kao što nisu izvedeni pred sud ni svi počinioци zločina i pitanje je da li će svi optuženici odgovarati za djela koja su počinili, kao i da li će svi počinioци zločina biti i optuženi. Međutim, društva koja pretenduju da budu demokratska moraju nastojati da uspostave sistem u kojem će se tačno znati šta je kažnjivo, ko treba da bude kažnjen i ko je onaj koji kažnjava, te da omoguće funkcioniranje ovoga sistema. To će doprinijeti sprečavanju nove zloupotrebe medija.

Izvori i literatura

1. Bugarski, Ranko: *Lica jezika*, Beograd 2001.
2. Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida.
3. Međunarodni paktu o građanskim i političkim pravima.
4. Kazneni zakon Bosne i Hercegovine: http://www.anti-Trafficking.gov.ba/fajlovi/Kazneneni_zakon_BH.pdf.
5. INTERNACIONALNI KRIVIČNI SUD ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU (u daljnjem tekstu: ICTY), predmet br. IT-02-54-T, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, IZMIJENJENA OPTUŽNICA 22. novembra 2002, Hag (Holandija) – u potpisu tužilac Carla Del Ponte, izvor: <http://www.un.org/icty/bhs/frames/cases.htm>.

6. ICTY, predmet br. IT-95-5/18-PT, TUŽILAC PROTIV RADOVANA KARADŽIĆA, IZMIJENJENA OPTUŽNICA 27. februara 2009, Hag (Holandija) – u potpisu tužilac Serge Brammertz, izvor: <http://www.un.org/icty/bhs/frames/cases.htm>.
7. ICTY, predmet br. IT-00-39 & 40-PT, TUŽILAC PROTIV MOMČILA KRAJIŠNIKA I BILJANE PLAVŠIĆ, IZMIJENJENA KONSOLIDOVANA OPTUŽNICA 7. mart 2002, Hag (Holandija) – u potpisu tužilac Carla Del Ponte, izvor: <http://www.un.org/icty/bhs/frames/cases.htm>.
8. ICTY, predmet br. IT-00-39-T, TUŽILAC PROTIV MOMČILA KRAJIŠNIKA, PRESUDA, 27. septembar 2006, Hag (Holandija) – u potpisu sudije: Alphons Orié, Joaquín Martín Canivell, Claude Hanoteau, izvor: <http://www.un.org/icty/bhs/frames/cases.htm>.
9. ICTY, predmet br. IT-04-74-T, TUŽILAC PROTIV JADRANKA PRLIĆA, BRUNE STOJIĆA, SLOBODANA PRALJKA, MILIVOJA PETKOVIĆA, VALENTINA ČORIĆA, i BERISLAVA PUŠIĆA, IZMIJENJENA KONSOLIDOVANA OPTUŽNICA 11. juna 2008, Hag (Holandija) – u potpisu Serge Brammertz, izvor: <http://www.un.org/icty/bhs/frames/cases.htm>.
10. <http://www.nuns.org.yu/aktivnosti/view.jsp?articleId=10968>.